תהודת עיתונאית

לצד פעילותה כמשוררת ויוצרת פיתחה **לאה גולדברג** קריירה ארוכה גם כעיתונאית ומבקרת תרבות פורה, דעתנית ורחבת אופקים. ספר חדש חוזר לרשימותיה העיתונאיות הנשכחות, מצביע על תרומתה לכינון הקהילה התרבותית בארץ ומשרטט מודל שיכול להיות רלוונטי גם לעיתונאים בימינו

לאה גולדברג. התנערה מהציפייה שהופנתה למשוררים "לכתת את העטים לחרבות" צילום: אנה ריבקין־בריק, באדיבות ארכיון "גנזים" וע"ד יאיר לנדאו

אבנר שפירא

"הכדאי לבזבז בימינו זמן, כוח המצאה וכסף למען להוכיח שטעם הקהל אינו רע כל כך, או למען לראות שיש אפשרות ללמד את הקהל פרק בטוב טעם? כנראה כדאי בכל זאת, כנראה יש צורך, אף על פי שלא כל המאמצים האלה מצליחים" (לאה גולדברג, מתוך "קצת אור לַבַּד המאיר", רשימה בעיתון "פֶּתַח", 30.09.1932)

סופר האוסטרי רוברט מוזיל מדמה בספרו "האיש בלא תכונות" ביקור אפשרי של אפלטון במערכת עיתון אירופי בתחילת המאה ה־20. הוא מניח כי הפילוסוף היווני הקדום, תלמידו של סוקרטס ואבי תורת האידיאות, "בלי ספק היה מוקסם ממערכת של עיתון, שכל יום מולידים שם אידיאה, מלטשים אותה, מחליפים אותה באחרת; מערכת שבה נקוות ידיעות מכל קצווי תבל, במהירות שהוא לא חלם עליה; ואשר מטֶה של דמיורגים עומד שם הכֵן לבחון אותן באשר לתכולתן ברוחניות ובממשות". ועם זאת, להשערתו של מוזיל, במהרה היה אפלטון נאלץ לנהל מגעים מייגעים עם עורכיו ומגלה כי מרבית העיתונים אינם ממלאים את ייעודם — "להיות מעבדות וסדנות ניסוי של הרוח לטובת הציבור" (תרגום: אבי רחם כרמל, הוצאת שוקן, 1988).

המחשבה על קשרי אפלטון־עיתון עולה בזיכרון בעת קריאת "יומן ספרותי", ספר חדש ובו מבחר מהרשימות העיתונאיות שחיברה לאה גולדברג בראשית דרכה הספרותית (הוצאת ספרית פועלים). הספר מכנס כ־125 רשימות, ביקורות ומסות קצרות שפרסמו בעיתונים עבריים בין השנים 1928–1941, רובן בענייני ספרות ותרבות. אף שגולדברג חלקה עם מוזיל את הבוז העקרוני לעיתונים, המתבוססים בשלוליות האקטואליה, היא לא אמרה נואש וניסתה בכל זאת לנצל את דפיהם כדי להעשיר את הציבור, לצייד אותו במטען אינטלקטואלי רחב ולסייע בעידון טעמו התרבותי.

"יומן ספרותי", שערכו חוקר הספרות ד"ר גדעון טיקוצקי והמשוררת, המתרגמת וחוקרת הספרות פרופ' חמוטל בר־יוסף, מאפשר התוודעות מקיפה להיבט יחסית לא מוכר במכלול פועלה של גולדברג, לצד היותה משוררת, יוצרת לילדים, סופרת, מתרגמת, מחזאית וחוקרת ספרות. היא החלה בכתיבתה העיתונאית בעוריה בעיתונים עבריים בלי־טא, בסמוך לפרסום שיריה הראשונים; פיתחה אותה בעת לימודיה בערים הגרמניות ברלין ובון בתחילת שנות ה־30, לפני עליית הנאצים לשלטון וגם זמן קצר אחריה; והמשיכה בה שנים רבות אחרי שעלתה לארץ ב־1935 — בין היתר מעל דפי "הארץ", "דבר", "על המשמר", "טורים" ועיתונים וכתבי עת נוספים.

בכל ימי חייה פירסמה גולדברג כ־700 רשימות עיתונאיות שרק מיעוטן כונסו בעבר בספרים, מספר טיקוצקי. לדבריו, "אף על פי שגם משוררים אחרים בני זמנה כמו נתן אלתרמן, אברהם שלונסקי ואלכסנדר פן הרבו לכתוב לעיתונים ולהגיב בענייני השעה, אין עוד יוצר עברי בתקופתה שפירסם רשימות כה רבות במשך זמן כה רב. נוכחותה בשדה העיתונות נשכחה כיום אבל היא היתה משמעותית מאוד גם בחיים שלה עצמה וגם בהדהוד שלה בתרבות העברית של אותן שנים. רשימות אלה היו לא רק מקור פרנסה מרכזי שלה קודם שהתמנתה למרצה לספרות השוואתית באוניברסיטה העברית בתחילת שנות ה־50, אלא הן גם מילאו תפקיד חשוב בבניית הפרסונה הציבורית שלה; הן היו מעין פיגומים, שרובם נשרו במשך השנים, אבל עתה — כשהבניין הגדול עומד וגולדברג היא גיבורת תרבות יש־ראלית ויוצרת קאנונית — מעניין לשוב ולבחון אותן".

טיקוצקי הופתע לגלות כבר ברשימות הראשונות של גולדברג את עמדותיה המוצקות: "כבר מתחילת הדרך — כשהיתה בת 16 ופירסמה בעיתון ליטאי את רשימתה הראשונה, הסוקרת ספר חדש של המשוררת אלישבע — אפשר למצוא אצל גולדברג דעתנות המתבססת על דיוק והבנה, טעם בלתי מתפשר, פרשנויות מקוריות ובעיקר אמונה יוקדת בכוחן של הספרות והאמנות. ככל שהשנים נוקפות והיא עדה למשברים פוליטיים ולתמורות היסטוריות, מתחוור כי האמונה הזאת היא מבחינתה מעין סייג לתהום של העולם. לנוכח כל המשברים והזוועות, היא מוצאת בתרבות אי על־היסטורי של יציבות, שהוא המצפן האבסולוטי של חיי האדם".

בר־יוסף מוסיפה כי "דמותה של גולדברג כעיתונאית, מבקרת ומסאית מצטיירת כדמות 'גברית' בעלת כוחות פנימיים גדולים, עצמאות מחשבתית יוצאת מהכלל, אצילות, עדינות, אומץ וחוש הומור. היא נעדרת כל גנדרנות וראוותנות, והיא תרבותית במובן הכי טוב של המלה — כל כך שונה מהתדמית של משוררת מלנכולית ורומנטית, שנתן זך ודן מירון ניסו להדביק לה בשנות ה־50. הרשימות והמסות הן אולי הדיבור הכי ישיר שלה; הן מאפשרות לנו לפגוש אותה לשיחה ולשמוע אותה אומרת בגלוי ובפשטות מה היא חושבת".

הרשימות בספר משופעות בהתייחסויות לספרות, פילוסופיה, אמנות חזותית, תיאטרון, מחול וקולנוע. למרות הדימוי המקובל שלפיו גולדברג כיוצרת התרחקה מפוליטיקה, הן גם חושפות לעתים את תגובתה לאירועים אקטואליים ולסוגיות חברתיות ופוליטיות,

המשך בעמ' 2

ילדות

רשימה של לאה גולדברג מתוך הספר החדש ובה היא פורשת זיכרונות ילדות על תלאות משפחתה בתום מלחמת העולם הראשונה וגם משחזרת שיחה שניהלה עם צפרדע. הרשימה פורסמה במקור בעיתון "טורים" ב-28.12.1938

א. "תור הזהב"

"תור הזהב, תור הזהב — הילדות!" — קוראים אנו בספרו של טולס־טוי, ושפתותינו מתעקמות כדי חיוך אירוני. אנו, שגדלנו בימי המלחמה העולמית [הראשונה], לא הצלחנו עד היום לרפא את הפצעים של אותו "תור הזהב". וכל התפרצות עצבים, כל סיוט, כל הרגשת פחד הבאה עלי־נו עכשיו — יודעים אנו את מקורם: מאז, מן הימים ההם הם באו לנו.

זוכרת אני זכור היטב: סוף ספטמבר או ראשית אוקטובר של שנת 1919. הימים היו קרים מאוד. והשדות היו קירחים מאוד. נשבה רוח חצופה, דוקרנית. במרחק נשמעו יריות. אֵם הדרך. אי־שם על גבול רו־סיה וליטא. רוב השיירה עברה את הגבול. אנחנו נעצרנו. אבא היה חבוש במאסר, ויומיום איימו עליו להוציאו להורג. לרגליו היו נעליים צהובות־אדמדמות, וחֵיל הספר הליטאי הודיע, כי נעליים כאלה סימן מובהק הן להשתייכות למפלגה הקומוניסטית. אסרוהו. הוא חי באורווה גדולה וריקה, ואתו עוד שניים־שלושה אנשים רעבים וחסרי ישע. לפרקים התירו לי לגשת לאותה אורווה. אני הבינותי את האימה שבדבר: כבר מלאו לי שמונה שנים.

אותו יום נצנצה לפתע תקווה להמשיך את הדרך. אמא הלכה להת־חנן בפני הקצינים. אני נשארתי לשמור על המזוודות. לבדי. בשדה. היה קר מאוד. כמה "בתי אצבעות" בכסיותי היו חסרים. ידי קפאו. איש לא היה בסביבה. שדות קירחים. רק פעם בפעם עברו חיילים. הם לא נגעו בי. המשיכו את דרכם. ועברו שעות, והיום החל להחשיך. קפאו גם הרג־לַיִם. פחד איום הגיח מן השדות. ולא בכיתי. לא פחדתי מחיות רעות. פחדתי מן האדם ומהיעדר האדם שבסביבה. כבר מלאו לי שמונה שנים, וידעתי, כי הרעה באה מן האדם ומן העזובות. רגלי קפאו וראשי בער. כפי שנתברר אחר כך היה חומי גדול: יותר משלושים ותשע מעלות. אדמת. כשנדלקו הכוכבים בשמים, באה אמא — מצאתני יחידה בשדה על אם הדרך: יושבת ושומרת על המזוודות.

ועוד זוכרת אני ממחרזת אותם הימים: צריף ארעי גדול, שנבנה בין שדות. תינוקות פעו. אמהות בכו בלילות. וגברים מעונים בכו גם הם. מי־שהו הטיף מוסר. השיירה לא זזה ממקומה. במשך עשרה ימים לא באו אל פי אלא מים, ופעם בשלושה ימים — פרוסת לחם, קטנה כזית. אך את מצוקת הרעב אינני זוכרת, גם לא את הרגשת האימה. זוכרת אני בעיקר: שדה רחב ידיים ודגניות בין השיבולים המזדקנות. ועוד זכורה לי באר אחת שבקצה הכפר, ויום שלאחר גשם. צפרדע קטנה ירקרקת יצאה מן הבאר. ישבתי על אבן גדולה ושוחחתי עמה. אינני יודעת מה אמרתי לה, אבל היה כמעט טוב. את מצוקת הרעב אינני זוכרת.

חוליות של שרשרת אחת, שאי אפשר לנתקה. הנה, למשל, זיכרונות שקדמו לאלה: התחנה הגדולה קוֹלוֹב במרכז רוסיה. ערב. ירדנו מרכבת אחת ועלֵינו לחכות לשנייה. אבל השנייה — יהי רצון שתבוא לפחות [לכל המוקדם] מחר בבוקר. ובית הנתיבות מלא מפה אל פה. הרצפה זרו־עה חולי טיפוס, חיילים קודחים מוטלים על השולחנות. כדי להגיע מד־לת אל דלת דורכים בני אדם על גופות. דורכים בלי מוסר כליות: הלוא צריך ללכת. רוק. כינים. שיעול. חירוק שיניים. סוף־סוף נמצא מקום מנוחה בשבילי: ליד אחד השולחנות ישבה חבורה של אשנבים. היו כא־לה — אפילו בתחנת הרכבת במרכז רוסיה, בימי הטיפוס וחוסר הקרו־נות. הם ישבו ושתו תה ואכלו עוגות. קצינים וגברות. והשולחן נקי — אי קטן בתוך התהפוכה. אמא ביקשה שיניחוני לשכב מתחת לשולחן (עדיין היה שם מקום פנוי), ואני פרשתי את המזרן הקטן שהיה בידי — ושכב־תי. ואמא הלכה, מאושרת מאוד, כי מצאה מקום מנוחה לבתה הקטנה. אך מנוחתי לא ארכה. האנשים המבוגרים שישבו אל השולחן שכחו כנ־ראה כי מתחת לו שוכבת ילדה. דחפוני ברגליהם, שפכו עלי את שיירי התה מכוסותיהם. זוכרת אני את רגש העלבון. הוא היה חזק מן הכאב הפיזי, מן הרצון להירדם. הייתי בת שבע וחצי, וכבר ידעתי להיעלב. קמ־תי. אימצתי אל לבי את המזרן הקטן. הלכתי. אחת הגברות קראה אחרי: "ילדה, לאן את הולכת?". לא עניתי, דרכתי על גופות בני אדם חולי הטי־פוס. הלכתי אל דלת היציאה — החוצה, אל הלילה, אל אמא.

אפשר לספר הרבה. שעות. ימים. אפשר גם לשתוק ולא לספר כלום. כולנו יודעים דבר זה.

ב. השנאה הצודקת

אני מספרת על עצמי, לא משום שנעים לי לשגות בזיכרונות ולח־שוב את חיי שלי לחשובים מחייהם של אחרים. אני מספרת על עצמי, משום שבטוחה אני כי רבבות אנשים, מיליוני אנשים, בני גילי, יוד־עים לספר זיכרונות כאלה, משום שיודעת אני כי הם חיו את כל אלה ואינם יכולים לשכוח, כמוני, משום שבטוחה אני כי גם הם מתעוררים לפרקים באמצע הלילה ושומעים את הד צעקתם שלהם, אותה צעקת ילד שמצא באמצע הרחוב של עיר פלונית לא גדולה רגל אחת ויד אחת של אדם שנטרף בכדור. משום שכולנו לא גמרנו עוד לחיות את הזוועה הזאת של הילדות.

צילום: טוביה ריבנר; עיצוב עטיפה: תמיר להב־רדלמסר; הוצאת ספרית פועלים

"אמא הלכה להתחנן בפני הקצינים. אני נשארתי לשמור על המזוודות. לבדי. בשדה. היה קר מאוד. ידי קפאו. איש לא היה בסביבה. פחד איום הגיח מן השדות. ולא בכיתי. לא פחדתי מחיות רעות. פחדתי מן האדם ומהיעדר האדם שבסביבה"

המשך מעמ' 1

בייחוד בנוגע לאירופה ההולכת ומתגעשת ערב מלחמת העולם השנייה ובמהלכה, ולפעמים גם ביחס ליישוב היהודי בארץ. ואולם, כפי שמציינת בר־יוסף, "היא היתה חרדה לגורל התרבות הארץ־יש־ראלית ונאבקה למען תרבות ציונית איכותית. ה'כאן ועכשיו' שלה היה תרבותי, לא פוליטי־מדיני במובן הצר של המלה".

בבוקר של ליל הבדולח

ובכל זאת, לא פעם התרבות והפוליטיקה נפגשות ברשימותיה של גולדברג, ואותיות הספרים שהיא קוראת וכותבת עליהם כמו מתקוטטות עם אותות הזמן. דוגמה מובהקת לכך ניתנת באופן שבו מפציע אצלה "האיש בלא תכונות" של מוזיל, אחד הרומנים החשובים של הספרות המודרנית, ששני כרכיו פורסמו בתחילת שנות ה־30. גולדברג הקדישה לספר הזה — "הרומן רב הכמות והאיכות", כדבריה — ביקורת שפורסמה ב"דבר" ב־18 במארס 1938, חמי־שה ימים לאחר סיפוחה של אוס־טריה לגרמניה הנאצית. וכך נהפכה היצירה של מוזיל, שעלי־לתה מתרחשת בדמדומי ימיה של האימפריה האוסטרו־הונגרית, לקינה על אובדן אוסטריה הדמו־קרטית וקריסת הנאורות האירו־פית בזמנה של גולדברג ו"לאחד הספרים האקטואליים ביותר שנ־כתבו בזמננו", כלשונה.

כמו הרשימה על מוזיל, גם הרשימה "נר נשמה" הצטלבה עם מאורע היסטורי: היא הופיעה בעיתון "טורים" ב־9 בנובמבר 1938, בבוקרו של יום שבסופו התחוללו פרעות "ליל הבדולח" בגרמניה ובאוסטריה. לנוכח זאת, התיאורים של גולדברג של השלום השברירי שהשתרר באירופה במשך שני העשורים שלאחר מלחמת העולם הראשונה, ושל המחיר הגבוה שהוא גבה, מקבלים בדיעבד משמעות נוספת; וזיכרונות הילדות שגולדברג מגוללת ברשי־מה מאימי אותה מלחמה נתפשים בקריאה עכשווית גם כהקדמה לזוועות שארבו מעבר לפינה, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה.

מעבר לאזכורים התרבותיים ולדיונים האינטלקטואליים האצו־רים ברשימות, חלק מהן מתייחדות במבט הישיר שהן מפנות אל הביוגרפיה של גולדברג, שנולדה ב־1911 בקניגסברג שבפרוסיה, גדלה בליטא והיטלטלה עם הוריה ברחבי רוסיה במלחמת העולם הראשונה. בצל ההתעללות שעבר אביה על ידי חיילים ליטאים בתום המלחמה והידרדרות בריאותו הנפשית, גדלה גולדברג עם אמה בקובנה, התחנכה בבית ספר עברי, נקשרה לרעיונות הציונות וייעדה את עצמה מגיל צעיר להיות יוצרת עברייה.

"נדיר למצוא התייחסויות אוטוביוגרפיות מפורשות ומפור־טות ברוב כתביה של גולדברג והיא אף לא כתבה אוטוביוגרפיה", מציין טיקוצקי. "משום כך, רב ערכן של הרשימות האישיות שכתבה לעיתונים, וייתכן כי דווקא הכורח

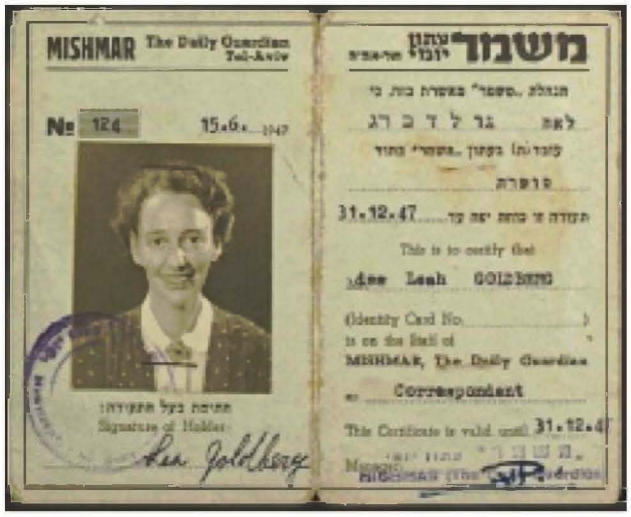

תעודת עיתונאית של גולדברג בעיתון "משמר" מ-1947

צילום: באדיבות ארכיון "גנזים" וע"ד יאיר לנדאו

גולדברג ניסחה עמדה עיתונאית שחותרת תחת שלטון האקטואליה ואינה מאפשרת ל"עת" הגלומה במלה "עיתון" להשתלט ולתת את הטון

לפרסם הרבה מטעמי פרנסה — לעתים היא כתבה שלוש רשימות בשבוע — הוא שהוליד רשימות נפלאות, כמו אלה שבהן היא חוז־רת לזיכרונות ילדותה, משתפת את הקוראים בחוויותיה כסטודנ־טית בגרמניה של שלהי רפובליקת ויימאר או חולקת רשמים מביקור שערכה באיטליה ב־1937". אחת מאותן רשימות אוטוביוגרפיות הנכללות בספר "ילדות", שפורס־מה במקור ב־1938, מובאת כאן במלואה (ראו מימין).

מקשיבה מבעד לחלון

המסורות הספרותיות והאמנו־תיות של רוסיה, גרמניה ואיטליה היו אבני יסוד בהשכלתה של גול־דברג ובהעדפותיה התרבותיות, מדגישה בר־יוסף. לדבריה, "היא לא היתה שותפה לאווירה הסוערת והמהפכנית שאיפיינה את תקופ־תה ואת היוצרים בני דורה. בהש־קפותיה ובכתיבתה היא אנטי מהפכנית, וזה כשלעצמו מהפכני לתקופתה. זה אחד הדברים המייחדים אותה מהמשוררים בני דורה. היא השתייכה בתחילת דרכה לשתי קבוצות יוצרים בעלות אופי מהפכני — קבוצת 'פתח' בליטא וקבוצת 'יחדיו' בהנהגת שלונסקי בארץ — אבל לא היתה שותפה לדעותיהם הפוליטיות ולסגנונם. היא חלקה כבוד רב למסורות — גם למסורת היהודית, גם לרנסנס האיטלקי, גם לתרבות הגרמנית ובעיקר לספרות הרוסית. את מלחמת העולם השנייה היא ראתה כקריסת הנאורות האירו־פית. ועם זאת, אף שהיתה טעונה בתרבות האירופית, היא היתה בעלת השקפה ציונית מוצקה".

ואמנם, רבות מרשימותיה של גולדברג מבטאות יחס סבוך אל המורשת האירופית: חרדה וכאב עצום על האסונות וההרס של תרבותה, אבל גם אהבה, בקיאות וחוסר נכונות לוותר על ערכיה ההומניסטיים והישגיה התרבו־תיים. כך, לדוגמה, פסל משה של מיכלאנג'לו מייצג מבחינתה את איטליה הרבה יותר מהשלטון הפשיסטי של מוסוליני, ויצירו־תיהם של גתה ובטהובן ממשיכות להאיר את תפארתה של גרמניה גם בעלטת הרייך השלישי.

"אל לנו להרוס את הקשר הרוחני בינינו ובין תרבותה של אירופה", כתבה גולדברג ברשימה לעיתון תנועת הנוער העובד בראי־שית 1939. "כלל נעשה לנו — נש־מור על יחסנו החם הלבבי אל אמנות העמים מבלי לחשוב מה מעשיהם של העמים עכשיו. נדע: כל דבר נשגב שיש לאנושיות כולה — שייך לנו, ואנו נהיה קרובים לעולם קרבת רוח לכל הטוב והנ־שגב שיצר האדם מדור־דור".

טיקוצקי סבור כי ברשימות שבהן גולדברג באה חשבון עם התרבות הגרמנית, הרוסית והאיטלקית, על רקע ההתפת־חויות הפוליטיות באותן מדינות, "היא משמשת כשגרירת תרבות, שאין לה מדינה — גם מכיוון שה־תרבות היא ישות אמורפית אבל בעיקר מפני שהספרות שגולדברג כותבת עליה ומאמינה בה קרסה או עומדת על סף קריסה. גולדב־רג, בת מזרח אירופה, באה למרכז היבשת, גרמניה, כדי לשתות ממעיינות הדעת, ועוד הספיקה לספוג את ההדים האחרונים של מה שהתרבות הזאת סיפרה לעצ־מה על עצמה. היא ייבאה עמה את הערכים האלה כשעלתה לארץ והאמינה בכל מאודה שהם יכולים לכוון את התרבות המקומית ולה־שפיע על טעמה. וכך היא יצרה ברשימותיה העיתונאיות מפגש מרתק בין השבר של התרבות האירופית ובין בניין האומה והקהילה התרבותית כאן".

כשם שגולדברג תוקפת ברשי־מותיה יוצרים ואנשי רוח גרמנים ואיטלקים ששיתפו פעולה עם משטריהם של היטלר ושל

מוסוליני, כך היא גם מפנה את חצי הביקורת שלה אל הממסד הספרותי בברית המועצות, שהחרים סופרים מרכזיים בימי הטיהורים של סטלין מאחר שסירבו להתאים עצמם לעמדות השלטון. היא מתאוננת כי "המלשינות הופכת למין מגיפה כללית" בקרב הסופרים הרוסים, ורבים מהם הופכים את האדם בי־צירותיהם ל"חצוצרה נבובה של אידיאות", מלבישים אותו במדי תנועת הנוער הקומוניסטית ושוכחים כי הוא עשוי בשר ודם.

למעשה, ביקורתה של גולדברג על יוצרים הנוטלים חלק פעיל מדי בפוליטיקה לא כוונה רק לאלה שתמכו במשטרים נפשעים. בשורה של רשימות היא יצאה נגד הוגים ואמנים המוניחים את מלאכת היצירה והעיון, קושרים עצמם לאידיאולוגיות פוליטיות ומתמקדים בכתיבה על אקטואליה דלה. כשפרצה מלחמת העולם השנייה היא התנערה מהציפייה שהופנתה אל המשוררים בארץ להיות מעין ליצני חצר, שעליהם להגיב במהירות לקורות הזמן, לעודד את רוחו של הציבור ו"לכתת את העטים (כך במקור, א"ש) לחרבות".

בעיניה של גולדברג, לעומת זאת, גם בימים של תהפוכות היסטוריות דרמטיות ומלחמות עקובות מדם, תפקיד היוצר נותר כבעתות־שגרה. הדברים שכתבה ב־1936 על המשורר הרוסי אלכסנדר בלוק, ברשימה במלאות 15 שנה למותו, מזקקים כמדומה גם את תפישתה המהותית בדבר השליחות המוטלת על סופרים ואמנים: "הוא לא השתתף בתפות אקטיבית, בלתי אמצעית, בעיצוב דמותה הפוליטית של ארצו, הוא לא נסחף בזרם האדיר של מאורעות זמנו ולא הלך נגד הזרם הזה. הוא עמד מעבר לחלון של אישיותו הפיוטית, הקשיב לעולם והשתדל לקלוט בחוש המוזיקלי שלו (...) את הלייטמוטיב של הנשגב המפעם של כל מעשי האדם, את מצעדיה של 'הגברת הנאווה', 'האלמונית'. הוא ידע תמיד, כי אין אור רב מזה".

צילום: דן פורגס

חמוטל בר־יוסף (בצילום): "כמו בשירתה, גם בכתיבתה העיתונאית גולדברג לא ראתה עצמה כאשה אלא כאדם. היא חששה להיכנס ל'עזרת נשים'"

ללמוד להגיד "לא"

לצד העיסוק בתרבויות זרות, ובהן לא רק התרבות האירופית אלא גם תרבויות סין, יפן, הודו ואף המסורת הערבית, "יומן ספרותי" כולל גם מגוון ביקורות ורשימות הדנות בחיי התרבות של היישוב היהודי המתפתח בארץ. בביקורות התיאטרון, לדוגמה, גולדברג מסתייגת מהצגות המכפיפות את האמת האמנותית לתעמולה ציונית, יוצאת נגד ביטויי סנטימנטליות וסנסציוניות זולה ומתארת את משחקם של אברהם חלפי, רפאל קלצ'קין ויעקב אייזנשטיין (אביו של אריק איינשטיין); ברשימה על מופע מחול של דבורה ברטונוב היא מעירה כי האחרונה "מפריזה במקצת בהפגנת יכולתה לשרטט דמות בקווים מעטים"; וברשימה המתעדת ערב שבילתה בקיבוץ אפיקים (שלילדיו הקדישה את שירה "ערב מול הגלעד"), היא מדווחת על הצגת מחזה מאת איסאק באבל על ידי החוג הדרמטי של הקיבוץ, בתוך סככת אווירונים שהוקמה שם על ידי חברת התעופה הראשונה בארץ.

התייחסויות נוספות למציאות המקומית טמונות ברשימות על סיוריה של גולדברג ברחבי הארץ ועל היכרותה האישית עם דמויות בולטות, כגון המשוררים נתן אלתרמן ויוכבד בת־מרים. ואולם, היא ממעטת מאוד להתייחס להתרחשויות פוליטיות וביטחוניות מקומיות, כמו מאבקים מפלגתיים ביישוב היהודי או "המרד הערבי הגדול" בשנים 1936–1939.

כפי שגולדברג סירבה להשמיע קול ציוני מפלגתי חד ממדי, כך היא גם נמנעה מזיהוי מגדרי מובהק, אף על פי שהיתה אחת הנשים היחידות שעבדו או כמבקרות תרבות בעיתונות הארץ־ישראלית. "כמו בשירתה, גם בכתיבתה העיתונאית והמסאית היא לא ראתה עצמה כאשה אלא כאדם", אומרת בר־יוסף. "היא חששה להיכנס למה שהיא קראה לו 'עזרת נשים' והיה מוקצה מחמת מיאוס בעיניה. היא לא רצתה להיות מייצגת של הקול הנשי, אלא להיות משורר ואיש רוח לכל בני האדם".

צילום: אסתר לסמן

גדעון טיקוצקי (בצילום): "גולדברג יצרה ברשימותיה מפגש מרתק בין השבר של התרבות האירופית ובין בניין האומה והקהילה התרבותית כאן"

בסיכומו של דבר, התפישה העיתונאית ש"יומן ספרותי" מתעד ומהדהד משרטטת מודל שיכול להיות רלוונטי גם לעיתונאים ומבקרים בימינו, 47 שנה אחרי מותה של גולדברג ממחלת הסרטן ב־1970, והיא בת 58. דווקא מפני שטרחה לחרוג מהמציאות הקרובה ולהפליג אל תרבויות ותקופות רחוקות היא ניסחה עמדה עיתונאית שבוחנת ללא הרף את גבולות המדיום, חותרת תחת שלטון האקטואליה המיידית ואינה מאפשרת ל"עת" הגלומה במלה "עיתון" להשתלט ולתת את הטון.

בימים שבהם "העולם כולו נהפך לקבר האדם האלמוני", כהגדרתה, התנגדותה העיקשת של גולדברג להגביל עצמה לאירועי זמנה ואמירת ה"לא" הנחרצת שלה למגמות רווחות בתרבות ובפוליטיקה קיבלו משנה תוקף. במבט שטחי היא עלולה להיתפש כיוצרת תלושה, אבל קריאת "יומן ספרותי" מלמדת כי היא הבינה ש"היוצר, אם יוצר הוא, איננו תלוש לעולם. צ'כוב יצר ברוסיה את דמותו של האדם המיותר, התלוש, אולם הוא יצר אותו מתוך החיים ובשביל החיים האלו. כל 'לא', שהנו יצירה, הוא בבחינת 'כן' גדול וחשוב לתרבות העולמית". גולדברג הוסיפה כי אינטלקטואלים ויוצרים מאיימים על דיקטטורות והשקפות עולם הגוזלות את חירות האדם בכך שהם מלמדים את "האנושות להגיד 'לא' תוך לעג מה, כשהתקופה דורשת זאת".